

A FALUSI KRÓNKA

Dél-Amerikában élő falubelijének — Kordás Ferencnek — írja 1938-ban Veres Péter, hogy ezután főleg szépirodalomra s legfeljebb magas rendű publicisztikára tör. Valóban, a következő esztendőkből kötetek következnek. 1939-ben a *Szocializmus, nacionalizmus*, 1940-ben a *Gyepsor*, 1941-ben a *Falusi krónika*, 1942-ben a *Szűk esztendő* jelent meg. Igaz, hogy a novel-lák korábban íródtak, de a többi közvetlenül a megjelenés előtt. A *Szocializmus, nacionalizmust* 1938 őszén írta. De a *Falusi krónika* is gyorsan készülhetett. Utószava alatt ez a dátum áll: Balmazújváros, 1941 decemberében. A belső címlap verzőján meg ezt olvashatjuk: „Ez a könyv megjelent 1941 őszén . . .” Az utószó dátuma szerint, mert mégis ez a mérvadó, bizonyosan csak télen, biztosan karácsony előtt. Gyorsan nyomták a *Falusi krónikát*, a kiadó még ezt is lassúnak érezhette, azért antedatált.

Nagy iramban írhatta a *Falusi krónikát* is. Csakis két évet számíthatunk a kiadás előtt, hiszen 1940-ben jelent meg a *Mit ér az ember, ha magyar?* terjedelmes leveleivel. Minthogy a tavaszi nyári, koraőszi munkaidőben nemigen foghatott terjedelmesebb munkába, legkorábban a negyvenes—negyvenegyes téllal számolhatunk, mert negyvenegy decemberében már az utószó végére is pontot tesz.

Miért tér vissza ismét a szociográfiához, arról nemigen nyilatkozott, de a *Szülőházam*, „Hortobágy mellyéke” című kései munkáját visszaköti a Falusi krónikához: „Majdnem három évtizede, hogy a *Falusi krónikát*, szülőfalum történetét vagy inkább csak kései — század-végi és századeleji — társadalomrajzát megírtam.” Feltehető, hogy *Az Alföld parasztságával* nem látta elintézettnek saját munkásságában a szociográfiát. Abban sokat akart markolni, de keveset fogott. Novella-próbálkozásaiiban sokkal gazdagabb és elevenebb a szülőháza története. S a szociográfiának se járt le még az ideje.

Három fázisra tagolható a harmincas—negyvenes évek szociográfiai mozgalma. S ha a fiatalok — a *Sarló* és a *Bartha Miklós Társaság* — szociográfiai mozgalmát nem is tekintjük, akkor is külön kell számolnunk a harmincas évek első felében írott nagy művekkél, a *Kiskunhalommal*, a *Puszták népével*, *Az Alföld parasztságával* és Szabó Zoltán *Tardi helyzetével*. Csak ezek után számolhatunk a Sárközi tervezte *Magyarország felfedezésével*, mely sorozat első két kötetének megjelenése — *Féja Viharsarokja*, *Erdei Futóhomokja* — olyan vihart támasztott, hogy az Athenaeum a tervezett tízkötetes sorozatot le is állította; a sorozat más darabjai aztán a Cserépfalvinál jelentek meg, mint *A néma forradalom*, Kovács Imre munkája, vagy Szabó Zoltán újabb szociográfiája, a *Cifra nyomorúság*. Darvas *A legnagyobb magyar faluját* a Gondolat adta ki 1937-ben, Németh László *Medveutcai polgárijá*, amely nem is tartozott a Magyarország felfedezése sorozatba, Kecskeméten jelent meg, mint a többi Németh László-mű, a *Tanú*, mint a *Válasz* is. A szociográfia ekkorra lesz divat-műfajjá. Németh László drámája — a *Pusztuló magyarok* — 1936-ban már a szatiráját is megírja e falu iránti középosztályi érdeklődésnek. Mert a szociográfia a középosztály büntudata is, önnyugtatója is. Paraszt-kultúra és polgári érdeklődés címmel jelenik meg Veres Péter idevágó gondolatsora a *Korunk* 1937-es évfolyamában.

Mégis, a szociográfia sokkal elevebb, semmint a divatosság lehetetlenné tehetné. A negyvenes évek elején ismét föltarajló hullámát látni. Erdei Ferenc, Kodolányi mellé maga Veres Péter is fölzárkózik a *Falusi krónikával*. 1938-ban a Népszavában méltatja a Táj- és Népkutató kiállítását. E cikk bevezetője így foglalja össze a falukutatás addigi történetét: „A baloldali Sarlósok, a felvidéki ifjúság élcsapata adta ki először a jelszót: meg kell ismerni az országot és a népet. Pár év múlva itthon Németh László indította el a hungarológiát, a teljes magyar valóság megismerésének a tudományos megfogalmazását. Azután jöttek a magános, majd a tervszerű falukutatók, végül pedig, már az egységes cselekvés idejének a hirdetésével, a Márciusi Front.” A negyvenes évek elején azonban már túl van a népi mozgalom e virágzáson, maga Veres Péter is a sok gyanúsításon. A *Szocializmus, nacionalizmus és a Mit ér az ember, ha magyar* című műveiért, Oláh György *Egyedül vagyunkjába* írott két cikkéért a jobboldaliság gyanújába is keveredett. A *Gyepsor* és a *Szűk esztendő* ugyan eloszlatathatná ezt a gyanakvást, de a népi-urbánus ellentéttel megszaggatott magyar szellemi életben nem könnyen alusznak ki a gyanakvások tüzei.

A szociográfia mögött a földkérdés feszül. A magyar valóság megismerése elsősorban a paraszti megismerését jelenti, s e megismerésben a felismerés az, hogy az ország sürgetően legnagyobb kérdése a földreform.

Veres Péter a válság éveiben, a harmincas évek elején még úgy ítéli, hogy nem is a földkérdés a fontos, mert a földmunkás szegénységének már a hatalom a problémája. A földdel ugyanis nem érne semmit; a földhöz tőkebefektetés is kellene, tehát a kapitalista tőke kiszajátítása. A válság évei után viszonylagos konjunktúra következik: a forradalmi lehetőség ismét a messzibe tűnik; a földreform megint kívánatos programnak látszik, ahogyan ezt a *Márciusi Fronton* belül Veres Péter is igenli. A Front széthullása után ismét az idők kezdetén érzi magát Veres Péter, a küzdelem a földért indul, s megint a magányos küzdők módján kell cselekedni, mert elmúlt minden reménye a közös cselekvésnek, de a nagy, mindent megváltoztató időt közelegni érzi, miként erre az *Utószó* céloz is: „Megvallom, ezt a könyvet abban a reményben hagyom félbe, hogy a másikhán már az ezeréves per végét jelenthetem: meghódították a miénk a földet és a több falvak parasztjaival, meg a városba szorult dolgozókkal együtt az országot is.”

A *Falusi krónika* éppúgy a századfordulót idézi föl, mint a *Kiskunhalom* vagy a *Puszták népe*. S ha nem is önéletrajz, mert azt jól érzékeli Németh László a *Krónika* méltatásában, de az önéletrajzzal szoros kapcsolatban van: „A Falusi krónika a Számadás társadalmi háttere. Abban azt mondta el, hogyan jutott fel ő, a hányódó szerelemgyerek magateremtette írói posztjára. Új könyve szülőföldje, Balmazújváros földmives proletárjairól szól... A Számadásban magát mutatta be, ebben birodalmát.” Amit a *Számadásban* megírt, most fordítja epikai nyelvre, a *Számadás* lírája itt tárgyasul, s épp olyan tárgyaság jellemzi a *Krónikát*, mint az elbeszéléseket. De erre a tárgyaságra táguló szemhatára segíti leginkább.

Falusi elszigeteltségéből először a baloldali szellemi világ ragadta ki. Aztán az irodalom fel lépő nemzedékét ismerheti meg. Csak végül, a *Márciusi Front* mozgalmasságában, még inkább a negyvenes évek népi ifjúsági szervezeteiben eszmél rá saját világa, a falusi életforma és kultúra sokszínűségére. Ahogy *Az Alföldi parasztsága* kapcsán rámutathattunk a Németh László-féle sorstudomány, a hungarológia inspirációjára, a *Falusi krónika* kompozíciójának felépítésén nyoma van a paraszti múlt, e múlt kultúrája felfedezésének. „Néprajz, népélet, népköltészet, népművészet. Azelőtt ezeket én is úgy néztem, mint a többi paraszt, ócskaságnak, és úgy, mint némely szektáns szocialisták: mellékes területre való menekülésnek a mindennél fontosabb osztályharc és forradalmi elkötelezettség elől.” (Szárszó, 128. l.) „Majd csak a negyvenes évek elején, amikor már mint író meghívtak a különböző népi ifjúsági szervezetek a nyári táborozásaikra... akkor értettem meg... hogy mi a zenei anyanyelv...” (Uo., 129. l.)

És a szociográfia nagy áradásával párhuzamosan a néprajz is megelevenült. Ortutay

Magyarságtudománya mellett hatással lehetett Veres Péterre Kiss Lajos: *A szegény ember élete* című munkája is, mely 1939-ben jelent meg. Kiss Lajos ugyan már 1934-ben befejezte munkáját, de éveket kellett várnia a megjelentetésével. A *Falusi krónika* szerkezeti felépítésének hasonlóságai mindenesetre arról tanúskodnak, hogy Kiss Lajos munkája biztató hatással lett Veres Péterre. Olyasmi történt, hogy a gazdagodó szemlélet kihívja az életanyagot ismét, mert az új nézőpontok az anyag új oldalaira figyelmeztetnek.

De az alapkérdés most is a földkérdés. Két nagy részre oszlik a Falusi krónika, az első részben a szegénység életét festi a szerző, a másodikban politikai mozgalmait. S ami a Kiss Lajos-féle inspirációt illeti, az első részben találjuk erős nyomát. „Ez a könyv elejétől végig valóság. Az emberek élők vagy már holtak, de egytől egyig valódiak, a leírt élet igazi élet és az események megtörténtek. Mégsem történetírás, mert nem okmányokból, hanem a saját emlékezetemből és a ma is élő öreg emberek elbeszéléseiből próbáltam felidézni az elmerült múltat.” Ugyanezt a módszertani problémát Kiss Lajos is értelmezi a saját könyve bevezetésében. „Írásomban mindenekelőtt a feledéshemenő múltat igyekeztem megőriztetni, de csak annyiban, amennyiben az az élő színhagyomány által lehetséges volt. A technikai eszközök okozta gyors haladás ma részben vagy egészben megváltoztatta azokat a tényeket, amelyeket itt ismertetek. Régen a haladás aránytalanul lassúbb volt, mint ma. Amikor tehát a félszázaddal ezelőtti állapotok rajzát adom, egy olyan népi kultúrát ismertetek, amely századokon keresztül lényegében ugyanaz volt.” (Kiss Lajos: *A szegény ember élete*, 6. l.) Ezt veszi tekintetbe Veres Péter is, midőn majdnem kizárólagosan az öregek emlékezetére támaszkodik a saját élettapasztalata és emlékei mellett. Ő azonban még ezt az emlékezetet és tapasztalatot is megfontolja. Főként az emlékezettel bánik kritikusan. Az élettapasztalat mégis megbízhatóbb az emlékezethöz, mert az utóbbi könnyen összezavarja a vágyakat a valósággal. Ez azonban mégsem baj, mert „ha valami mint tény nem igaz, akkor mint vágyalom igaz. A népi emlékezet akkor is valóság, ha nemcsak tényeket, hanem vágyalmokat őriz . . . Ami hát nem igaz történetileg, az igaz lehet lélektani és szociológiai oldaláról . . . Megelégszem a szociológiai és lélektani igazsággal is. Én nem bíró vagyok, hanem író.” Ugyancsak módszerei szigorúsággal számol azzal is, hogy meddig lehet visszagondolni az elsüllyedt múlt után. Az ősmúlt: „ . . . szálásainkon éhínség, fegyver, vakhít és kolera dúlt” (József Attila). Ezt okmányok nélkül is tudjuk, de okmányok is bizonyítják. A mi történetünk, a munkássá lett szegényparasztok története 48 után kezdődik.” De ami 48 után kezdődött, az már eleven hallomás, az öregek emlékezte megőrizte.

Ugyanaz nyilvánul meg itt is, mint *Az Alföld parasztságában*, a *Gyepsor* novelláiban, a *Szűk esztendőben*; csak a szegénység történetéről van szó. Az a rideg parasztság világa, az a történelem alatti élet krónikája, azé a küzdelem a földért, s ha övé lesz a föld, övé a jövő is. S ez a nemes elfogódottság, az elkötelezettség diktálta szubjektivizmus teszi összehasonlíthatatlanul mássá a *Falusi krónikát* Kiss Lajos kiváló etnográfiai teljesítményéhez képest. Kiss Lajos a keresztmetszetet rögzíti, a *Falusi krónika* viszont a keresztmetszetek dinamikája. Nemcsak leírás, hanem megjelenítés is. Egyik levelében azt írja Veres Péter: „Nemcsak tudni kell, hanem látni is.”

Keresztmetszet és történeti folyamat egysége abból következik, hogy a *Falusi krónika* a földért való harc története. Előzménye annak a világnak, amit a *Gyepsor* és a *Szűk esztendő* epikájából a szegénység jelenének ismerhettünk meg. A *Falusi krónika* tehát a *Számadás* és *Az Alföld parasztsága* körébe vág a benne kifejezett időminőség szempontjából. A szociográfia és az önéletrajz, akár Illyésnél vagy Nagy Lajosnál, itt is a múltra korlátozódik. Nagyjában-egészében a forradalmakig tart ez a múlt, a jelen viszont a húszas-harmincas évek húsz esztendeje, s tengelyében a válságot pillanthatjuk meg, s ez a mélypont minden előzményhez képest is. Veres Péter nagyepikája tehát az önéletrajzban és a szociográfiában pillantható meg, és sokáig ott is marad, szépirodalomká, kisépikává csak a válság évei — a jelen idő — változnak át. A nagyepikának ezt az önéletírásba és szociográfiába ragadását többen fölismerték, maga

Veres Péter a Szárszóban imígyen: „Akkor még nem, majd csak öregkoromban gondoltam arra, hogy a magyarságnak megint elpazarlódott bennem valakije.” (152. l.)

Ha azt mondjuk, a *Falusi krónika* a földért való harc története, nem mondtuk meg pontosan, hogy miről is van szó. Mert a földért való harc még a XIX. században eldőlt, már hatvanhét körül véglegesnek mondható az állapot, ami aztán tartóssá is válik, s a jelenig — a harmincas évekig és tovább — kitart. Az elveszített birtokper után már csak az a kérdés a reális, és gyakran kérdezi is Veres Péter: „Hogyan élt, miből élt, itt most csak a világos példa érdekében a mi falunkról szólva, ez a 735 zsellércsalád? Igaz, sok községben mások voltak az arányok, de mégis ebből lett a három millió koldus mellett a szocialista munkásság is, majd az új népi értelmiség is. Ebben a népi tenyészetben növekedett, majd forrt (lásd a forradalom szó értelmét!) az a feszítő, majd robbantó társadalmi erő, amely az új rendet létrehozta.” (Szárszó, 60. l.) Veres Péter tehát megtalálta azt a fogalmat, amit a kérdéssel szemben, mintegy az egyenlet másik oldalaként állíthat. Hogyan tudott fennmaradni a földnélküli parasztság? Mert tenyészet volt és maradt.

Hiszen a földtelen zsellér, akinek legfőbb egy paskomja és egy bánomkertje volt, már a negyedtelkes jobbágyot is maga fölött látja. „A zsellérsorsú ember világszemlélete már az anyaöltől és az agyonragott sovány emléktől kezdődik: a rossz élmények és a teljesületlen kis vágyak beleégetődnek a lélekbe és a test sejtjeibe, szöveteibe. A túl sokszor mérges vagy szenvedő anyaac nem mindig válaszol, vagy nem jól válaszol a beszélni kívánó gyermekeknek . . . így lesz rideg paraszt.” Ezt a kategóriát *Az Alföld parasztsága* vezette be és definiálta. Ott még túlzott szerepet kap a kategória, tartalma bizonytalan, a Szárszó azonban már helyénvaló szociálpszichológiai tartalmát méltányolja, miként a tenyészet fogalmával való összeköttetése is korrekt. A mostoha, kitett életviszony kemény és durván munkált minőséget terem; szívósat is.

De a tenyészet fogalmában az eleven, igenlő burjánzás is benne van. „Egy kicsi boldogság, vágyalom és teljesülés, pillanatnyi jó közérzet, aztán újabb vágyak, újabb erőfeszítések, mindez valami öntudatlan tenyészetdinamizmus, mint a mezei, erdei és vízi állatoké.” (Szárszó, 58. l.) A történelem alatt a társadalmi törvények öntudatlanok, a sors képében adóttak, ezért az egység és a különbözős egyaránt a tenyészetben mutatkozik meg. „Mire felnőnek, 16—18 évesek lesznek, központi élményük, vágyuk a szerelem, de a házassággal, a lakodalommal, a páros étellel együtt, mert ez a törvény.” Ebben az állapotban mit se számít a „jaj, miből élünk meg!”, mert a tapasztalat arra utal, hogy „majd dolgozunk, napszámba megyünk, aratni-csépelni járunk, meglesz az újig való kenyérünk, harmadában tengerit kapálunk, abból meglesz a hízőnak való. Még az »apróléknak« is jut. Ősszel répát ásunk, télen nádat vágunk — és így tovább, ennyi az életterv.” (Szárszó, 63. l.) Aztán megint kiderül, hogy semmi nem olyan, ahogy ígérkezett, mert minden tavasz éhtavasz, de mégis csak jön a nyár . . . jönnek a gyerekek is, és egyre nehezebb lesz. „Az egymást-unást nem engedhetik magukra, mert valósággal a madarak és a családok állatok szorgosság és gondosság törvényei uralkodnak rajtuk. A tenyészet törvényei társadalmi törvénné válnak. Mindennél előbbvaló a család.” — Így alakul ki az a körbeforgás, ami csak a történelem előtti társadalomra jellemző, s e körbeforgás leszorítottság, de a körön belül a család bensősége, a mikroklíma enyhe teszi elviselhetővé, kibíráhatóvá az életet. Ez a tenyészet-szemlélet jellemzi a *Falusi krónika* előadás-módját, miként jellemezte a kispikát is. De a kispikában az időnek volt elhatározó szerepe, a tenyészet csak ellensúlynak kellett, a *Falusi krónikában* megfordítva, a tenyészeté az elhatározó szerep.

Vajon arról volna szó, hogy a novellát az etnográfikus realizmusból, a zsánerformából kibontó Veres Péter most visszalép? Ellenkezőleg! Ami kívülről statikus, belülről roppant változékony. A pásztori rend életformája külsőleg teljesen statikus, ősisége vitathatatlan, de közelről-belülről ez is merő dinamizmus. A bojtár számadó szeretne lenni, a számadó elveszti pozícióját, könnyen cselédsorba csúszik. Miközben az életforma keretei állandóak, az élet napi

menetére a mozgalmasság jellemző, s az előadásmód pedig úgy igazítja, hogy a baj legyen a szem előtt. S ebben semmi célzatosság nincs, mert a szemléletből következik. A pásztoréletnek kívülről nézve vannak idillikus, zsánerei vonásai, az életforma még a természeti lét szabadságából veszi ki magát; heroikus vonásai messziről még megpillanthatók. Dz hétköznapija már csak a bajt mutatja. Az életforma tudása, bensőséges rajza hitelesíti a szót, de a szó már nem tud gyönyörködni, mindig és igen iramosan csak a bajra jár. „Sok bajuk van hát a pásztoroknak a gazdákkal, az emberekkel és az egész szegény étellel, sok bajuk van a jószágokkal is, de legtöbb bajuk van az idővel. A gazdák és az urak erősek, okosak, ravaszok, a jószágok bitangok, huncutok, oktalanok, valahogy mindegyiken ki lehet fogni, de az idő az aztán az igazi legyőzhetetlen ellenség, amellyel szemben gyenge az emberi erő, gyenge az ész és hiába a furfang is. Az idő a legyőzhetetlen, szeszélyes, bolondos úr a pásztorok felett.” (Falusi krónika, 38. l.) De akármilyen nagyról ez a természet, a pásztor tudományának nagy része vele kapcsolatos, kultúrája az időjárás ismeretével átszőtt. És akármilyen kegyetlen is, az ellenkezője is tud lenni.

Szerzőnk kedve magasan jár, ha az időre vonatkozó pásztori tudást fejezi ki. Önkéntelen és roppant tárgyi ismeret elevenedik meg a tolla nyomán, a mondat is szárnyakat kap, numerozitása természetesen simul az előhívott hangulathoz, ami a kiveréstől az Erzsébet-nap utáni betakarodásig hiven követi az időjárás és az évszakováltás menetét. Ha a természetről, az időjárásról van szó, elemében van az epikus. Már a bajt is azzal az emelkedett és distanciás artikulációval mondja, mint Homérosz a trójai csatát.

De a pusztát, ahol a jószág legel, megművelt szántók fenyegetik. Ott más világ van. Urak, bérlők, tanyák, cselédek más világa. A pásztori rend nemigen gondolhat a földre; csak a művelt földek láttán kerül szóba ismét a földért való harc, amit az előzményekben már úgy ismertünk meg, mint veszített csatát. A földesúri birtok mégis más kézbe került, csak nem a parasztra. De hogyan a bérlők kezére? Az árutermező mezőgazdálkodás a Hortobágy mellyékén búza és takarmány kiterjesztett termelése lett. Több földön többet, ez volt a kezdetleges szisztéma, az aratást és a betakarítást növekedett volumene ellenére gyorsabban kellett végezni, mint előbb. Az árutermező a földmunkásságnak a versenymunkát jelentette. E versenymunka ösztönzésére kellett a pálinka. „A gyors aratáshoz versengés, a versengéshez ital kellett. És nem bor, ami drága és álmosít, hanem pálinka, ami éget és vesztetté teszi az embert. A kommenzióban inkább kevesebb hús volt, de pálinkának vagy pálinkapénznek lennie kellett. Volt olyan bérlő, aki hordóval állította a dülő végére a pálinkát, hogy jobban haladjon a munka.” (Falusi krónika, 54. l.)

Nem volt erős ez a pálinka. Kis mérges szesz és sok víz. Bundapálinka volt, rozsból készült, előállítására igen olcsó volt, s eladásával is sokra lehetett menni, hiszen csak a vizet kellett kicsit megszorítani, s máris növelhető lett a haszon. S akié a pálinkamérés joga lett, az tudott a sok kicsiből nagyot összehozni, s végül bérletbe vehette az urasági földet. Az árutermező kezdetlegessége idézte föl az embertelen versenyt, ezt használta ki a pálinkamérés tulajdonosa, így lett igazi üzlet a bundapálinkából, s ez fiaalta a lehetőséget a földbérletre.

Változott az uraság, nem változott az uradalmi tanyákon az élet. Itt azonban már semmi szó nem esik a természetről. A tanyasi cseléd családi világa mintha nem is a természet közelében volna. Minthogy a természet itt már csak látszata az életformának. A létért, a megélhetésért való küzdelem a családi élet jellemzője. A családi élet ábrázolását nem lehet kiterjeszteni a munkára. A cseléd ugyanis már az árutermező rabságában dolgozik, s amikor teszi a dolgát, e működés közvetlenül nem érinti a családot. A család a tanya szűk és zsúfolt világában él, csak a bátrabb gyerek mer túlhaladni a tanya körén, mert ott az már a megművelt urasági föld, abban már kárt is lehet tenni, onnan már el lehet valamit lopni; lopja is a cseléd asszonya vagy szemesebb, bátrabb gyereke, de jobbára csak éjszaka, amikor megint csak természetellenes a határt járni.

Szó sincs itt a négyökrös fogatok vonulásáról: semmiről, ami a távolról látható idilliumot

idézhetné; annál több a benne élők szemszögéből legföltűnőbb mindennapról, a családok összezárt és kiüzdelmes világáról; a tenyészetről, ami itt a leginkább sorvadó. Közös konyhán főzik az asszonyok a sovány ételt; a cselédház előtt és mögött a gyerekhad éli a maga igazán tenyészeti életét; ebbe is folyton beleártja magát a különbözés, ami mindig rossz vért szül: s az egymásba gabalyodó gyerekek fölött az anyák gyűlölete hol egymás, hol a saját gyereke ellen kifakadva a veszekedésig, a verésig föllobog. A pásztorember családi élete is kemény, de az inkább a természet szorításában olyan, ám a cseléd családi életét az árutermelésben temett szükség és idegenség szorongatja.

Legpoétikusabb része következik most a *Falusi krónikának*. A hortobágyi pásztorkodás gyerekkori emléknymoi, a legerősebbek, a pusztá határán, az esti horizonton lobogó vagy pislogó tüzek, távoli dalfoszlányok, a pusztai pásztormagányosság kellemes ellenpontjai, a gyerekkori emlékezetben gyönyörű világ, amit a felnőtt tapasztalata helyreigazíthat, de eredeti benyomás-mivoltát az emlékezetből ki nem szakíthatja.

Biztosan nincs meggondolás benne, azért zseniális, ahogyan erre a gyermekkori benyomás-fürtre a szikfűszedők, a szikfűszedés életképe következik. A szikfű szedése, gyűjtése ugyanis visszautal az életforma ősi mozzanatára, a gyűjtögetésre, amelynek ebben a történelem alatti világban más nyoma is van. A szedegető asszonyok a tarlón; a szárazzanélyt tüzelőnek gyűjtők a pusztai térségen; a téli hidegben gallyat gyűjteni induló családfő a Gyepsoron; vagy a téli hajnalon az urasági földön maradt kazalból fűtetnyi szalmát lopó faluszei napszámos sejtelmes látványa; mind azt idézi, az ősi formát. A szikfű azonban látványosabb, mert vadon-nőtt növényről van szó. Ezt nem az uradalmi gazdálkodás neveli, ezt a természet adja, s ott, ahol nem él meg a kultúrnövény, a pusztá sziken találja a szegény. A szikfű istenadta növény. Ez hát azoké, akiknek talpalatnyi se jutott a földből.

Darabig nem szól érte senki; aztán megtiltják, de nem sok haszonnal. Végül az uraság ezt is elveszi a szegénytől azzal, hogy feliben szedetű, s maga értékesíti. Szépen meg lehet mutatni a természeti életforma két állapotát, a patriarkális paraszt—uraság kapcsolat eltűnését, s az árutermelő viszony föltűnését ebben a gyűjtögető életformát kifejező mozzanatban.

Itt a legnyilvánvalóbb, hogy Veres Péter nem állandóságot, hanem átmenetet ábrázol a *Falusi krónikában*. Mert a harmincas évek eleji válság a paraszti társadalom mélypontja, de amiben ekkor találja magát a szegénység, az a századfordulón kezdődött. A *Falusi krónika* a naturálgazdálkodás és az árutermelés közti váltás állapotát mutatja meg, s ez az átmenet a szegényparaszti társadalom végső próbája. Meddig lehet ezt bírni, hogyan tudja kibírni, ez a kérdés, amire félig már érthető a válasz. Ha tartósan bírta a szegény, a tenyészet az oka, de immár a tenyészeti energia is elfogyóban van.

Mert a tüzek csak az emlékezetben gyönyörűségek. A valóságban nyomorult summás-csapat vacsoratűzei. Ez a summáscsapat nappal húzza a kapát; répát sarabol, tengerit egyesít; vagy éppen magot válogat, mert olyan olcsó az emberi munkaerő, hogy ezt is érdemes napszámossal végeztetni. A napszámos nem olyan viszonyban van a természettel, mint a pásztor. Őneki már csak ritkán jön eszébe, hogy az égre is föl kéne nézni. Tekintete folyton a földön kalamol, s csak akkor hagyja abba a munkát, ha szólnak. A napszámos már teljesen kiszolgáltattja az árutermelésből következő munkamegosztásnak.

Ebben a kiszolgáltatottságban is van olyan munka, s nem is a könnyebb, ami a maga összetettségével mégis elragadja Veres Pétert. Az aratás részes munka; végeredménye kiszámíthatatlan. S itt is azt a módszert alkalmazza a szerző, mint a pásztorélet bemutatásánál. Nem az aratás menetét, bonyolult munkafolyamatát, az aratásban élők életmenetét írja le, hanem a folytonos bajt. Mert az aratás a kapálással kezdődik; a részes arató ugyanis harmados tengerit is, cukorrépa-földet is kap, s az aratók egyben az uradalom kaszálnivalóját is megkapják az osztásnál. S már itt, a szétporciózásnál elkezdődik a baj. Kinek milyen földön és milyen állapotban jut a kapálnivaló. Közben pedig ott a kaszálás, de még napszáma is jó volna menni, egy kis sóra, paprikára valót szerezni. Aztán jön a kommenciósztás. Kinek milyen szalonna

jut, s mennyi a java, mit kell belőle máris elvetni. Előbb azonban még a repcét is levágják. Kommenciósztás után kezdődik az aratás. „Most aztán megkezdődött a nagy harc. Az idővel, a gazzal, a bandagazdával, a bérlővel és — egymással is.” (Falusi krónika, 105. l.) De akármennyi a baj, mégis csak elmúlik minden aratás. Az ember megszokja, a fiatalja pedig itt is megtalálja élete értelmét. A marokszedő nagylányok és az arató legények közt szerelem szövődik. Ha eső jön, tartósan esik, hamar táncra perdül a hodályba húzódó aratónép fiatalja. S mire vége a nagy munkának, hazaindulnak a marokszedő lányok, máris arról folyik a szó, milyen szerelmek szövődtek a nyáron, kik házasodnak össze az őszön.

Csak a férfiak maradnak vissza, kezdik a hordás és cséplés koraőszig tartó munkáját. S alig fejezik be a cséplést, kezdhetik a tengeri törését, aztán répát ásnak december elejéig. A részes munkája tehát májustól november végéig tart; ez nyolc hónapos munka. Két hónappal több a summásénál. De a téli négy hónapon át sem lehet nyugodni. Mert a kereset nem elég mindenre, mert a ritkán kínálkozó munkaalkalmat nem lehet elszalasztani. A részes nem-cseléd, nem annyira kiszolgáltatott, de nyugalma sokkal kevesebb.

Még kevesebb a „félcsipejűeké”, a „lovaskódusoké”. Ismerjük életüket a *Szűk esztendő* lapjairól. De a *Szűk esztendő* utóbb jelenik meg. Kőzelebb kerül itt a paraszt a szabad élethez jobbára csak ígéretéhez. Mert az egyik fölkapaszkodik, meggazdagodik, a másik visszacsúszik, de e két végtel mégis a kisebbség; azért beszélhetünk a félcsipejűek és lovaskódusok rétegéről, mert a nagy többség se meg nem gazdagodik, se el nem pusztul, csak szalad a dolga után. A hajszás élet megkeményíti. A kapaszkodó embernek felesége van. Az asszonyt is megszállja a szerzés vágya. Fukar lesz, kupori. Magától még az ételt is megvonja; a gyerek szája előre eladja a húst, a tejterméket; nem számol a betegséggel sem, mert az orvos is elvinné a hasznot. A beteg gyerek akár el is pusztulhat, mert ott a többi. Aztán a fukar asszony is halálra hajszolja magát. A halál viszont felborítja az életet. Az árvákkal visszamaradt férfi már semmire se tud menni. Ha újra asszonyt akar a házhoz, az új asszonynak möring kell, kényelem, az árvák a lába alatt vannak. A félcsipejű vagy lovaskódus özvegyen, árvákkal se té, se tova, csak kínlódik, mignem aztán visszatér oda, ahonnan indult, a napszámos életbe. A halál ezt a kapaszkodó réteget látogatja a legsűrűbben, bár a legtöbbje erős és nyúhíthatlan.

„Így élt, így szaporodott itt a nép a más földjén.” Mert az uradalmat, azt nem tudta kezelni, meghódítani. Amit eddig megismertünk életében, az nem a földért való küzdelem volt, csak maga megtartása, s ez önfenntartásban változatlanul megmaradt annak tudata, hogy a földet el kell perelni az uraktól. „Amikor pedig így sok ember apró egyéni boldogulásvágyai zsákutcába jutnak, akkor ebből a sok apró egyéni bajból — ha az a nép még életrel való — közös izgalom lesz. A közös izgalom vagy hirtelen lázadásban robban ki, vagy valóságos osztálymozgalomban vezetődik le. Nálunk mindegyik megtörtént. A lázadás is kitört, a mozgalom is megszületett.” (Falusi krónika, 169. l.)

Csendőrsortűz fékezi meg az első lázadást, aratósztrájk teszi emlékezetessé a másodikat. De a sztrájkot is letörlik. Így következik el a pártszervezés, a pártoskodás, bontakozik ki a politikai élet. E politikai életnek a legemlékezetesebbek a vezeterei. Amiben az is benne van, hogy az újavárosi mozgalom nemigen tud kiemelkedni a helyi viszonyok erőteréből. Ennek a provincializmusnak a vezérek is okai, akik nem hajlandók exterritoriális érdekek engedni. Igaz, hogy az országos parasztpolitika sem tudja áthatni a helyi politika szellemét. A század első tizedének derekán lobban legmagasabbra a mozgalom, aratósztrájk, cselédsztrájk, küld döttség-járás a fővárosba, de aztán ismét megreked a mozgalom, s megmarad territoriális viszonyai közt. A stagnálás eredményezi a mozgalom „oldalhajtasait”, a szektákat. Újavároson a tolsztojánusok testvérisége még a vagyonszétosztást is létrehozta. A testvéri munkaközösség aztán felbomlott; de új hullám jött; a lélekidőzés még az asztaltáncoltatást is elterjesztette. A krízis nemcsak a megoldást hívta ki, a válságtudatot, a krizeológiát is meghonosította az újavárosi paraszti mélyvilágban. Különösen a feminizmus gyökéresztése mutatja, hogy milyen érett az alföldi — újavárosi — paraszmozgalom. S ha ezt a szellemi elevenséget szemügyre

vesszük, már nem tekintjük csodának Veres Péter úJVárosi megjelenését. A századelőn olyan volt itt a légkör, annyi mindenről szó esett e politikai mozgalom körén, hogy egy fogékony gyerek többet sejtethetett meg itt a nagyvilágból, mint azt a paraszti életforma zártsága, a tenyészeti öntudatlanság tételezi. S helyi érdekű mozgalom, a tolsztojánusok és feministák eszmélmkedése mellett külön emlékezik meg Veres Péter a Húszadik Század úJVárosi kapcsolatáról. Hogyan született ez a kapcsolat, nem tudhatni, de 1911-ben Fényes Samu szociográfiai felmérést csinált ÚJVároson, s eredményeit tanulmányban összegezte.

„A folyóirat nem járt ide rendszeresen, mert én a könyvtárban már csak néhány példányt találtam. Az is főleg abból a számból való volt, amelyik az úJVárosiak inségével foglalkozott. Ellenben a Húszadik Század íróinak a könyvei megvoltak, s aztán még látogatást és előadást is rendeztek ÚJVároson.” (Falusi krónika, 244. l.) Amikor a *Századunk* Veres Pétert felfedezte, elődjének a tradícióját folytatta. Az Egylet könyvtárában megtalálta később Veres Péter Jászi Oszkár, Szende Pál, Láncki Jenő, Fényes Samu, Kunfi Zsigmond munkáit. „A társadalomtudomány fogalomvilágával és reális szemléletével ezekből ismerkedtem meg.” (Uo., 246. l.) Járt a könyvtárba a radikális *Világ* is. Ebből tanulta Veres Péter a magas irodalmat, az európai kultúrát. Rajta kívül nemigen érdekelték senkit ezek a könyvek, de Fényes Samut szerették az úJVárosiak.

Mire a háború kitört, a parasztmozgalom dinamikája teljesen elcsendesült, a politikai energiát fölemésztette a tehetetlenség. „... az asszonyok vették át a politikát és a mozgalom irányítását. A férfiak szerepe 1918 őszén kezdődött újra.” (Falusi krónika, 264. l.) S a krónika itt megszakad; az utószó azonban a folytatást ígéri. „A krónikának itt nincs vége, aminthogy a krónikának soha sincs vége. Csak ezt a könyvet zárjuk le. Az a korszak, amelyik az első világ-háborúval kezdődött, nem záródott le, hanem tovább folytatódik ebben a második világ-háborúban, amelyeknek a végét még nem is látjuk.” (Falusi krónika, Utószó, 265. l.)

Amikor — 1942 elején — az akkori olvasó kézbe vette a *Falusi krónikát*, ismerte már a *Számadást*, az elbeszéléseket, még nem ismerte a *Szűk esztendő*t; de ismerte a *Szocializmus*, *nacionalizmust* és a *Mit ér az ember, ha magyar* is. Ha a többi mű és cikk ei is kerülte a figyelmét, e néhány munka ismeretét feltételezhetni róla. Hol áll Veres Péter — kérdezhetette, különösen a jobboldalnak imponáló Szocializmus, nacionalizmus után. A *Falusi krónika* azonban kétségtelenné tette, hogy Veres Péter az úJVárosi földnélküli parasztság mellett áll, s hogy a jövőt nem is tudja másként elképzelni, csak a földreform jegyében. A jobboldalon pedig most láthatták be végleg: Veres Pétert nem tudják maguk mellé állítani. Pedig ekkorra már — ma is látja — nagymenő. A szellemi életben, az országos irodalmi világban! Mert ÚJVároson még mindig az a félcsípejű gazda, akivé a harmincas évek derekára lett, akit a csendőrök akár-mikor végigkísérhetnek a falun; a faluheli jobb módúak pedig most is tizenkilences vörösnék nézik, aki ki akarta alóluk húzni a földet, nincsen számára hát bocsánat. A *Falusi krónikáról* semmit nem tudtak; így arról sem, hogy kimaradtak belőle. De nem tudtak a krónikáról azok sem, akiről íródott. Mert nem nekik, hanem értük született meg ez a könyv is, mint szinte minden alkotása a népi irodalomnak az egyetlen Mit ér az ember, ha magyar? kivételével, mert ez egy parasztfiatalhoz írott levelezés lett. Különbén Veres Péter is, mint a többi népi író, a középosztálynak írt, annak a lelkiismeretét akarta ébreszteni, felelősséget támasztani írta a *Falusi krónikát* is, s azzal a reménnyel, hogy a folytatást már akkor írhatja, ha a föld a paraszto-khoz kerül vissza, ha eldől az ezeréves per.

Ki kell egészítenünk a krónikát kései folytatásával. A *Szülőházam*, „Hortobágy mellyéke” harminc esztendővel később íródott, Veres Péter élete alkonyán. Első benyomásunk a szerkezetre vonatkozik. Bár a *Falusi krónikát* folytatja Veres Péter, mégis *Az Alföld parasztsága* szerkezeti rendjét mintázza. S ez összefügg azzal, amit az Ajánlás utolsó bekezdésében ír: „Egy dolog bizonyos: ebben az írásban, ámbár csak egy faluról szól, elég sok általános igényű meglátás, gondolat és vélemény van.” (Szülőházam, „Hortobágy mellyéke”, 209. l.)

Emlékezhettünk, *Az Alföld parasztságát* is az az általános igény hatotta át, hogy a rideg

paraszti tenyészet, az alföldi parasztsága az a törzs, amiből a leendő nemzet megszülethetik. A *Falusi krónika* már nem ilyen általános igénnyel szemléli az alföldi földmunkásságot. Sokkal tényszerűbb; a balmazújvárosi szegénység élete és politikai mozgalmainak története inkább azt az aggodalmat juttatja szóhoz, hogy ha idejében nem jön a földreform, a tenyészeti dinamizmus elfárad, s nem lesz, aki a történelemhozta lehetőségekkel igazán éljen. Lesz-e népnemzet a szegényparasztságból? — ez a *Falusi krónika* igazi kérdése. De hitt benne, hogy a forradalomnak jönnie kell. „Jött is. És hozott is sok mindent, változást és új dolgokat: földosztást, majd termelőszövetkezetet és új társadalmat, amelyet szocialistának szeretnénk nemcsak nevezni, de formálni-nevelni is. Nehezebben megy, mint hittük.” (Uo. Ajánlás, 209. l.)

Hogy a hatvanas években Veres Péter mivel volt elégedett és mivel elégedetlen, később lesz alkalmunk megbeszélni. Itt csak annyit, hogy kételyei támadtak a hirtelen civilizálódás, az emocionalizmus, az anyagiasság tapasztaltán. De a *Szülőhazám* . . . az öregség lirájával is áthatott, mint ahogy *Az Alföldi parasztságának* is megállapíthattuk líraiságát. Midőn a mező és a feketeföldi tanyavilág romlását tapasztalja, rezignációja is kifejeződik. Mint aki már nem tudja megfordítani az időt; a falu—városról szóló történeti összefoglalás pedig így fejeződik be: „Igen: Balmazújvárosban hamar halnak a házak, hamar haltak a menyecskék, és hamar haltak a gyerekek is, meg az öregek is. És igen: Balmazújváros ezzel a sok fióktelepével az egész élni akaró, de folyton fulladozó Magyarország jelképe volt.” (Uo. 224. l.) S a népről szólva is ugyanaz a kérdés jut eszébe, mint mindig, ha szerelmetes fajtájáról beszél, mint már *Az Alföldi parasztságában* is: Miért nem mentek el innen a nagy nyomorúságok idején sem; „se kivándorlásra, se eltelepülésre nem került sor 1914-ig, inkább vándormunkások lettünk.” (Uo., 232. l.)

Kételyei támadtak a hajdani földmunkásságnak az ötvenes évek elején. 1949 és 1955 közt, a „kutyából nem lesz szalonna” jelszavas parasztpolitika, a felülről akart osztályharc idején a volt szegénység megbékélt a gazdákkal. Maga Veres Péter is a jóvátétel jegyében szól most róluk. A *Falusi krónika* egyszerűen kihagyta őket, s nemcsak a basaparasztot, a középgazdát is elhallgatta. De most „ezek a mi gazdáink nagyon hallgatagok, magukba zárkóztak; megvertnek és megaláztatnak érzik magukat. Nincs sem egyéni, sem osztálybüntudatuk, hiszen ők éppúgy bitorlónak tekintették a grófot, nagybérliüket, de még a szomszédos káptalant is, mint a szegényebb parasztok. Nem értik hát, »miért kellett velük ezt csinálni.«” (Uo., 237. l.) M indjárt föl is jegyez néhány pregnáns történetet azokból az időkben.

Amivel nincs vitája, az a szövetkezet. Igaz, hogy Újvárosban még nem a legjobban megy, de már annyira, hogy a paraszti belenyugvásnak biztató bázisa van. A művelődés és a népesedés kérdéseit is sorra véve arra jut, hogy a művelődésben a helyes kiválasztással van a baj, a népesedés dolgában meg most is ugyanaz a véleménye, mint a harmincas években. Az egyke okát akkor is bonyolultabbnak látta, semmint pusztán a földreformmal megoldását vélte volna. Az egyikét ő a beltenyészetet következményének tartotta, s már csak azért sem elég földet adni, mert szinte nincs is kinek. Akkor a telepítésben vélte a megoldást. Az alföldi parasztság tenyészet i dinamizmusát elég erőteljesnek hozzá, hogy a beltenyészetek tehetetlenségét a telepítési program ellensúlyozhatja. A *Szülőhazám* . . . viszont már itt is körültekintőbb. Bár Balmazújváros a két háború falunyi vesztesége után is két falut szült, Nagyhegyest és Hortobágyot, de több itt is csökkent a születések száma. S amiről a népesedéssel kapcsolatban szól, már általánosított. A nők helyzetéről beszél, az anyahivatás megbecsüléséről, a hatvanas évek derekán jelentkező népesedéssel kapcsolatos kérdésekről, amiknek megoldása azóta az országos politikai gyakorlatává lett.

Nem a *Falusi krónika* folytatódik itt, nem a változott népi élet, hanem a változás problematikus vonásai kerülnek előtérbe. Nem epikus, hanem lírai foganású mű a *Szülőhazám* . . . Ennek megfelelően nem is krónika, nem szociológiusan interpretált történelem, hanem szociálpszichológiai értelmezése az adott helyzetnek, a líraiságából eredően itt is fölbukkan a ki-

mondatlan kérdés, aggodalom alakjában: Lesz-e ebből a népből igazi közösség, népnemzet? Ez az aggodalom azonban csak általánosítva jut szóhoz, imígyen: „Az egétől, Istenétől megfosztott emberi nemnek — az egésznek! — új diszciplína kell, s ez mi más lehetne, mint az igazság, ami a kollektivizmusban és a demokratizmusban valósulhat meg. Legalábbis addig a határig ameddig a lét ellentmondásai ezt megengedik, és ameddig az emberi természet eljuthat benne.” (Uo., 284. l.)

Imre Bata

LA CHRONIQUE DE VILLAGE DE PÉTER VERES

C'est en 1942 que Péter Veres, cet écrivain autodidacte d'origine paysanne, a fait paraître la *Chronique de village*. Dans ce volume sociographique, il s'occupe de Balmazújváros, son village natal et du monde des gens pauvres de celui-là. La sociographie hongroise est très à la mode aux années trente et ses sommets sont des créations d'une valeur complète appartenant aux belles lettres. Elle arrive en trois grandes vagues, et la *Chronique de village* appartient la troisième. L'histoire du village moderne, la pauvreté des prolétaires agrariens y sont peintes par des couleurs resplendissantes. La nouveauté de cet ouvrage de Péter Veres consiste en ce qu'il a découvert: Ce qui est une unité sociologique de loin, a une variété et une richesse de couleurs, vu de dedans. C'est cette manière de voir intime qui assure les motifs épiques — belletristes — de l'ouvrage; et cette variété intérieure ne dépasse pourtant pas les cadres sociologiques. Cette sociographie de Péter Veres prouve aussi que la sociographie est en même temps une oeuvre de belles lettres et une sociologie aussi.